

ПРЕДМЕТНЕ ПОЛЕ СОЦІОЛОГІЇ ОСВІТИ: МНОЖИННІСТЬ ТЕОРЕТИЧНИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ

У статті представлено соціологічне пізнання проблем освіти в контексті різних теоретичних інтерпретацій її предметного поля. Автор аналізує низку підходів до освіти, акцентуючи увагу на соціокультурному (соціокомунітарному в розумінні російських соціологів освіти) як найбільш перспективному для зміцнення наукових позицій соціології освіти.

Ключові слова: *освіта, соціологія освіти, інституціональний підхід, системний підхід, діяльнісний підхід, соціокультурний підхід.*

В статье представлено социологическое познание проблем образования в контексте разных теоретических интерпретаций ее предметного поля. Автор анализирует ряд подходов к образованию, акцентируя внимание на социокультурном (социокоммуитарном в понимании российских социологов образования) как наиболее перспективном для укрепления научных позиций социологии образования.

Ключевые слова: *образование, социология образования, институциональный подход, системный подход, деятельностный подход, социокультурный подход.*

In the article sociological cognition of problems of education in the context of different theoretical interpretations of the subject field is presented. The author analyses some approaches to education, accenting attention on sociocultural («sociocommunitarian» in interpretation of the Russian sociologists of education) as most perspective for strengthening of sociology of education scientific positions.

Key words: *education, sociology of education, institutional approach, system approach, activity approach, socioculture approach.*

Постановка проблеми. Соціальну значимість освіти, власне, ніколи й ніхто не оскаржував, як на рівні повсякденної свідомості, так і в контексті наукової рефлексії. Однак, якщо статусні позиції освіти як компоненти соціального функціонування не є дискусійними, то концептуальні підходи до структурних, функційних і процесуальних характеристик освіти істотно різняться у різних авторів.

Крім того, відомі різночитання в підходах до визначення сутнісних характеристик освітніх процесів зумовлені ще й тим, що освіта є предметом аналізу різних галузей наукового знання, і це, власне, й не дивно, оскільки освітня діяльність так чи інакше вплетена у тканину багатьох соціальних інститутів.

Метою нашої статті є розгляд соціологічних засад вивчення освіти у контексті різних теоретичних інтерпретацій її предметного поля, що визначає роль даної науки у розумінні сутності освіти у суспільно-гуманітарному науковому просторі.

Аналіз досліджень та публікацій. Основи соціологічних знань по освіті розроблені ще класиками соціології: К. Марксом і Ф. Енгельсом [12], Е. Дюркгеймом [5], М. Вебером [2], К. Манхеймом [11], Т. Парсонсом [16]. В їх роботах дається

обґрунтування соціологічного підходу до вивчення освіти, виявляються соціальні функції освіти, визначається загальна схема аналізу її соціокультурної динаміки виходячи із реалій суспільного розвитку кінця XIX – середини XX століття.

У дослідженнях сучасних західних соціологів П. Бурд'є [30], Ж. Пасерона [30], Дж. Мейера [31], М. Арчер [28, 29], Н. Лумана [10] та ін. на основі нового категоріально-понятійного апарату суттєво розширюється розуміння об'єкта і предмета соціології освіти, її проблематики, рівнів аналізу системи освіти.

Виклад основного матеріалу. Становлення вітчизняної (радянської) соціології освіти як самостійної наукової дисципліни прийнято відносити до періоду 1960-1980-х рр. У радянській період соціологія освіти розвивалася, на відміну від західної, переважно як дисципліна прикладна. [1; 8; 19; 20; 24; 25; 26]. В останні десятиліття теоретичні розробки вітчизняних соціологів (маємо на увазі російських і українських авторів) здійснюються в межах як інституціонального бачення освіти [4; 8; 9; 23], так і системного [3; 15; 17] і соціокультурного [13; 14]. В основу цих досліджень покладені, звісно, і здобутки західної соціології освіти як класичного, так і сучасного етапів, на підставі яких вдосконалюються принципи і

пріоритети соціологічного вивчення проблем освіти, забезпечуються цілісність і послідовність розвитку даної наукової галузі.

Соціологічне пізнання проблем освіти може бути двояким: *міждисциплінарним* або *монодисциплінарним*.

Перший підхід – *міждисциплінарний* – передбачає використання соціологічних методів у процесі досліджень, що проводяться у межах спеціальних дисциплін: педагогіки, психології, антропології тощо. За такого підходу соціологія є лише засобом або інструментом для розв'язання завдань цих дисциплін і має «вторинний», підпорядкований характер, оскільки її безпосередній предмет дослідження належить до однієї із зазначених наук і не виходить за її межі.

Другий підхід – *монодисциплінарний* – передбачає вивчення об'єктів системи освіти через предмет соціології та її метод, а психолого-педагогічні аспекти розглядають лише тією мірою, якою це необхідно для теоретичного уявлення про розглядувані об'єкти й відносини між ними. Саме такий підхід є визначальним для соціології освіти.

Єдина (але досить, на нашу думку суттєва) вада другого підходу полягає в тому, що серед соціологів і на сьогодні має місце узвичаєння розглядати освіту в дусі педагогічної традиції лише як процес і результат діяльності закладів освіти, а не як складну, ієрархічно організовану підсистему суспільства. Отже, наявна певна невідповідність вимогам соціально-системного підходу до освіти, згідно з яким спектр функцій освіти стосується практично всіх сфер життєдіяльності суспільства.

Виходячи із предмета соціології та сутності освіти, на нашу думку, основну проблематику сучасної соціології освіти належить окреслити як концептуальний розвиток функціональної моделі системи освіти та структурної моделі, що можуть слугувати методологічним підґрунтям наукових розробок у самій галузі, засадами її предметної єдності та орієнтирами у взаємодії із суміжними галузями знання, а також однією з передумов державної освітньої політики.

Видокремлення саме функціональної моделі освіти не випадкове, оскільки дослідження функцій освіти є одним зі шляхів до визначення критеріїв ефективності освіти, підставою для оптимізації її організаційної структури. Ця модель застосовна також для загальнонаукового визначення сутності освіти, категоріального апарату її досліджень різними науковими дисциплінами, вироблення емпіричних параметрів розвитку системи освіти.

Отже, роль соціології освіти полягає, по-перше в тому, що маючи філософські основи на теоретичному рівні, вона виконує методологічну функцію при осмисленні проблем освіти, як у межах вузькоспеціалізованих дисциплін, так і у площині пошуку конкретно-практичних рішень.

По-друге, соціологія освіти як теорія середнього рівня, що дає цілісне бачення будь-яких явищ освіти, уможливує їх вивчення не лише «за

вертикаллю», тобто в контексті взаємодії освіти з іншими соціальними інститутами, а й «за горизонталлю», у площині наявних соціальних об'єктів.

По-третє, забезпечуючи взаємодію різних наук на прикладному рівні, з позицій яких осмислюють проблеми освіти, соціологія сама збагачується, розвивається і вдосконалюється як теоретична і практична наука, що виявляють у дедалі чіткішому виокремленні соціології освіти як особливої і самостійної дисципліни. Саме ця універсальність свідчить про актуальність і специфічність даної науки.

Основні підходи до освіти в соціології (*системний, інституціональний, соціокультурний, діяльнісний*) дозволяють чітко розмежувати об'єкт і предмет соціології освіти як окремої галузі знання. Визначаючи об'єкт соціології освіти, доцільно розглядати освіту як систему, що функціонує у вигляді сукупності різних освітньо-виховних підсистем у їхньому взаємозв'язку: допрофесійної, професійної та позапрофесійної освіти; дошкільної, шкільної, додаткової освіти; початкової, середньої, вищої, післявузівської професійної освіти тощо.

Проте об'єктом соціології освіти є не тільки (а іноді й не стільки) освіта в її реальному втіленні, а й відомості про неї: об'єктивні та суб'єктивні, первинні і вторинні, зібрані методами соціологічного дослідження на підставі звернення до різних джерел. Відомості про освіту становлять також різновид соціальної реальності, що її вивчають соціологи.

Головним критерієм відбору таких відомостей є їх достовірність, адекватність процесам, що реально відбуваються у сфері освіти. Таким чином, об'єкт соціології освіти – це взаємозв'язок процесів, що відбуваються у сфері освіти, і відображення їх на певному інформаційному рівні – специфічно-соціологічному.

Якщо об'єктом соціології освіти є освіта як система і відомості про неї, то її предметом є освіта як соціальний інститут. Однак *інституціональний підхід до освіти* потребує соціологічної конкретизації.

Відповідно до цього підходу, під освітою належить розуміти усталену форму організації суспільного життя і сумісної діяльності людей, що охоплює сукупність осіб та установ, наділених владою та матеріальними засобами для здійснення певних норм, принципів, соціальних функцій і ролей, управління та соціального контролю, в процесі яких здійснюється навчання, виховання, розвиток і соціалізація індивіда й подальше опанування професією, спеціальністю, кваліфікацією.

Системний підхід можна охарактеризувати як «базовий», що дає змогу розкрити специфіку досліджуваного явища, вирізнити цілефункціональні особливості як системи в цілому, так і окремих її елементів і структур.

Багато українських та російських дослідників освіти (зокрема, І. Гавриленко, О. Свідін, Д. Константиновський, Л. Рубіна, Ф. Шерегі тощо) розкривають

її особливості передусім як системи. На думку І. Гавриленка, «... слід розглянути і особливості освіти як підсистеми соціальної системи, і, водночас, специфіку освіти як відносно автономної системи. У першому випадку наголошують на місці школи у підтриманні і перетворенні загального соціального порядку. У другому – про впорядкування внутрішніх складників самої системи освіти» [3, с. 13].

Особливості інституціонального підходу до освіти стають добре зрозумілими при порівнянні його з іншими підходами. Найкраще зіставлення можна отримати у порівняльному аналізі *системного* та *інституціонального підходів*, оскільки останній частіше за інші реалізується в перебігу аналітичної, дослідницької, управлінської та реформаторської діяльності у сфері освіти.

Розглянемо основні відмінності між системним і інституціональним підходами.

По-перше, в рамках інституціонального підходу освіту розглядають як елемент системи суспільних відносин, який взаємодіє з іншими її елементами. Натомість системний підхід спрямований на освіту як таку, поза цим зв'язком, як на певну автономну структурно-цілісну єдність.

Так, інституціональний аналіз освіти передбачає виявлення її зв'язків з виробництвом, наукою, культурою, іншими соціальними інститутами, системами й підсистемами, тоді як системний підхід цього не вимагає, оскільки освіту в його рамках розглядають як самодостатній феномен.

По-друге, інституційна характеристика освіти націлює на вивчення її як певної стійкої й динамічної форми організації діяльності у сфері навчання, виховання, професійної підготовки. Системний же підхід вимагає зосереджувати увагу не на організації, а на будові, структурі освіти у зв'язку з тими чи іншими виконуваними нею (та її підсистемами) функціями.

По-третє, системний підхід є «безсуб'єктивним» (у розумінні акцентування аналізу на процесах освіти), а інституціональний передбачає аналіз діяльності та взаємодії соціальних спільнот у царині освіти. Внаслідок цієї відмінності, освіта в рамках системного підходу позбавлена конкретних суб'єктів, учасників навчально-виховного процесу. Водночас у межах інституціонального підходу освіта є радше взаємодією соціальних груп, спільнот, певним чином організованою для досягнення цілей та виконання завдань навчання, виховання, розвитку особистості, соціалізації, професійної підготовки.

Оскільки інтереси соціальних спільнот у сфері освіти не співпадають, а їхня взаємодія не позбавлена суперечностей, інституціональний аналіз освіти передбачає вивчення не тільки її організації, а й форм діяльності різних груп і верств. Інституціональний підхід спрямований на визначення характеру, змісту, способів прояву цих суперечностей і пошук шляхів їх розв'язання як у самій царині освіти, так і за її межами.

Призначення інституціонального підходу, як відзначає О. Шукліна, – «схарактеризувати реалізацію потреб, які мають як індивідуальний, так і суспільний характер і реалізуються у практичній освітній діяльності різних навчальних закладів» [27, с. 69]. Відповідно до сучасної парадигми, визначальним елементом всієї системи освіти є індивід, з його потребами та інтересами.

Інституціональний підхід акцентує увагу на розгляді освіти та її елементів з огляду на їхні місце і роль у всій сукупності суспільних відносин застосовно до сучасного етапу розвитку суспільства. Крім того, представники цього підходу вивчають внутрішню структуру освіти, а саме притаманні їй соціальні ролі і статуси, а також види діяльності, які виконують індивіди в межах формальних організацій.

Аналізуючи генезис формування інституційних характеристик освіти, англійський соціолог Е. Гідденс звертає увагу на те, що становлення освіти як соціального інституту відбувалось поступово, внаслідок вкорінення у суспільному житті споріднених зв'язків задля передання знань і трансформації їх у постійні та глибокі соціальні відносини між учасниками освітніх взаємодій, що було зумовлено відповідними соціальними потребами.

Інституційна структурованість освіти значною мірою зумовлена ще й тим, що вона сприяє виконанню низки фундаментальних функцій, серед яких першочергово слід виокремити *функцію соціалізації*. В межах освітніх взаємодій здійснюють водночас процес передання індивідам певного обсягу знань та інтерлізацію ними різноманітних соціокультурних елементів (соціальних норм, цінностей, ціннісних орієнтацій, установок тощо), зразків поведінки і способів діяльності, необхідних для успішного функціонування індивідів у даному суспільстві.

«Соціальна функція освіти полягає у підготовці індивіда до тієї ролі, яку він надалі буде відігравати у суспільстві, а саме ця функція полягає у тому, щоб сформувати його характер, намагаючись наблизити його до соціального так, щоб бажання індивіда поєднувались з вимогами його соціальної ролі» [22, с. 52]. Від характеру соціалізації залежить і ступінь інтегрованості індивідів у соціальне середовище, а позитивна значимість інституту освіти в цьому процесі незаперечна, оскільки її перевірено століттями соціальної практики.

В цілому інституціональний підхід до освіти спрямований на вивчення її як сталої форми організації суспільного життя, як елементу системи суспільних відносин.

Діяльнісний підхід до освіти може бути реалізований як на інституційному рівні, коли предметом аналізу обирають діяльність соціального інституту освіти в цілому (як це роблять В. Дмитрієнко і М. Люр'я) [4, с. 26-28], так і на рівні особистості (соціальної групи). В останньому випадку освіту визначають як вид діяльності у структурі способу життя індивіда.

Так, освіта є основним видом діяльності студентів, а саме діяльністю, що має активний вплив на становлення і розвиток особистості, формування її професійно значимих властивостей, і лише діяльнісний підхід аналізує вищу освіту під цим кутом зору. Він дає змогу оцінити, чи може індивід виконувати певний вид професійно-трудоваї діяльності, чи сформовані в нього професійні установки і ціннісні орієнтації, чи ефективна його орієнтація на вищу освіту.

Освітня діяльність є чинником активізації інших видів діяльності. У процесі навчання індивід, здобуваючи знання, поряд із тим опановує професійно-трудоваї навички, необхідні у пізнавальній, соціокультурній, царинах. Подальша доля людини залежатиме від того, наскільки правильно вона засвоїла основні принципи та способи здійснення різних видів діяльності, наскільки правильно обрала той напрямок професійної освіти, який найбільше відповідає її потребам, установкам, здібностям, інтелектуальним та фізичним можливостям.

Систематизованим викладом діяльнісного підходу до розуміння освіти з елементами інституціонального підходу є монографія М. Руткевича і Л. Рубіної «Суспільні потреби, система освіти, молодь», де автори дають два визначення освіти. З одного боку, її розглядають під кутом зору діяльнісного підходу, розуміючи як вид людської практичної та пізнавальної діяльності [17], тобто акцент роблять на активності, цілеспрямованій діяльності індивідів і соціальних груп у освітній сфері. Завдяки цьому підходу активний характер освітньої діяльності не залишають поза увагою. З іншого боку, другий аспект освіти, в межах якого її досліджують М. Руткевич і Л. Рубіна, становить система пов'язаних між собою організацій, які виконують функції навчання, просвітництва, виховання. Елементи, підсистеми цієї системи, своєю чергою, можна розглядати як системи меншого масштабу, що далі поділяють на системи ще менші, аж до рівня кінцевих елементів (окрема школа, ВНЗ тощо) [17].

Соціокультурний підхід розпочали формувати у 30-ті роки ХХ сторіччя. Подальшого розвитку він дістав у концепції «реконструкції соціальної позиції» французьких соціологів П. Бурдьє і Ж. Пассерона [30] і нині став основним у вітчизняній соціології освіти.

На думку представників цього напрямку, предметом соціології освіти є стан і динаміка соціокультурних процесів у сфері освіти: закони, принципи, технології навчання; взаємодія з іншими галузями суспільного життя, а об'єктом – власне сфера освіти, тобто соціальне середовище, в якому розгортають процеси освіти та діють суб'єкти освіти.

Визначальна ідея теорії П. Бурдьє полягає в тому, що дії індивіда завжди є соціальними і колективними за своїм характером. Оскільки людина впродовж свого життя може існувати в різних соціальних сферах, а до багатьох мати опосередковане відношення, стереотип її поведінки й мислення формується під впливом досвіду. Цей

досвід – *габітус* – людина здобуває в різних середовищах із плином життя. Крім цього П. Бурдьє відзначає, що індивід упродовж життя може свідомо впливати на габітус і своїм габітусом формувати структуру і суспільство. У деяких соціальних царинах дуже активно йдуть процеси формування габітусів.

Отже, освіта – це поле, котре, як жодне інше, орієнтує людину на власне відтворення, виходячи з того, що агенти мають необхідну компетенцію для такого відтворення. Суб'єктів в полі освіти визначають через взаємозв'язок структури поля освіти й зовнішніх змін, які детермінували головні зміни у відносинах сім'ї та школи.

Серед відомих сучасних російських соціологів послідовниками соціокультурного підходу є Ф. Філіпов [21] та В. Нечаєв [13; 14]. Так, у працях Ф. Філіпова акцентовано увагу на тому, що вибір соціального статусу і професії випускниками навчального закладу не вичерпує всієї складності його соціальних орієнтацій. Соціальний образ молодшої людини треба розглядати цілісно, враховуючи також її соціальне походження і спрямованість життєвих планів.

Соціолог освіти В. Нечаєв запропонував розглядати навчання як різновид соціокультурної діяльності. Він визначає освіту як соціальну сферу, де розгортають функціонування процесів освіти, діють певні суб'єкти, формують певну систему взаємин людей із притаманними їм інституційною та неінституційною організаціями [14, с. 12]. У межах даного підходу розглядають поняття цінності, що, на думку В. Нечаєва, є основною категорією соціології культури та соціології освіти.

Соціокультурний підхід набуває особливої актуальності у сучасних процесах гуманізації та гуманітаризації вищої освіти. Вища школа здійснює передання культурних норм, прийнятих у суспільстві, й тим самим покладає межі для природних проявів людської природи чи властивостей соціальної групи, які не відповідають певним нормам, і таким чином виявляють вплив школи на спосіб життя людини. Крім трансляції норм, освіта – це спосіб культурної регуляції людської діяльності, що здійснюється через систему цінностей. На підставі цінностей суспільства і людини відокремлюють добре від поганого, правду від брехні, прекрасне від потворного тощо. Отже, освіта має вплив на суспільство та особистість не лише як система взаємопов'язаних елементів або особливий вид діяльності, але також як соціокультурний феномен.

Розглядаючи підходи, наявні в соціології щодо вивчення освіти, не можна не заторкнутися тих, що були започатковані та сформульовані за останні 20 років. Їх можна вважати, якщо не інноваційними, то принаймні неординарними. Такого роду спробу здійснив у 1990-х роках вже названий російський соціолог В. Нечаєв [14]. Його намір полягав у тому, щоб поряд із соціокультурним підходом обґрунтувати *соціосеміотичний*, або, згідно з авторським визначенням, *соціокомунікативний підхід* до освіти.

Говорячи про необхідність дослідження освіти в соціальному контексті, соціолог спочатку констатує наявність двох підходів, що вже мали місце у рамках такого аналізу. Як такі В. Нечаєв відзначає соціокультурний та інституціональний підходи. Але, на його думку, їх недостатньо для виявлення механізму становлення та функціонування освіти як соціального інституту. Новий підхід автор називає *соціокомунікативним*. На жаль, його сутність, принаймні у зазначеній вище публікації він не розкриває. Ймовірно, читачеві пропонують зробити це самостійно.

Спробуємо сформулювати основні положення соціокомунікативного підходу до освіти. В. Нечаєв стверджує, що в разі підходу до освіти з позицій символічного інтеракціонізму, соціолінгвістики, семантики, семіотики та інших сучасних напрямків соціальної думки її можна розглядати за допомоги *соціокоду* – поняття, що дає змогу відображати, як у різних цивілізаціях транслюють накопичений досвід (без чого осмислити освіту, на переконання автора, просто неможливо).

Оскільки соціокод створено в різних формах, оскільки освіта на кожному новому етапі свого розвитку послідовно набуває різних форм. Так, у традиційному суспільстві вона представлена переважно у формі духовного наставництва, потім на зміну їй приходять школа з мультидисциплінарним навчанням тощо.

Отже, в рамках соціокомунікативного підходу освіту розглядають як складний культурно-історичний процес, «в перебігу якого мозаїчно, тонкими нашаруваннями йшла еволюція культурних форм спадкоємності досвіду» [13, с. 80]. В. Нечаєв називає такий підхід соціокомунікативним, позаяк перехід від одного етапу інституційного розвитку освіти до іншого відбувається кожного разу через нові засоби комунікації та інформаційної взаємодії (мова, письмовий текст, інформаційні технології як засіб комунікації).

Наприкінці наведеної статті В. Нечаєв робить висновок: «Актуалізація в аналізі освіти як соціального інституту соціокомунікативного підходу значно зміцнює позиції соціології освіти... У цілому соціокомунікативний підхід може сприяти істотному збагаченню теоретичних аспектів соціології освіти» [13].

Висновки. Отже, сучасним призначенням соціології освіти є її співучасть в усвідомленні, теоретичному обґрунтуванні і практичних перетвореннях як окремих елементів системи освіти, так і докорінній перебудові її в цілому. Її ефективність зростає разом із підвищенням рівня емпіричної та експериментальної обґрунтованості власних тверджень і висновків та своєчасного і адекватного переведення їх у соціальні технології, положення освітньої політики, практичні рекомендації по вдосконаленню освітнього управління.

ЛІТЕРАТУРА

1. Астафьев Я., Шубкин В. Социология образования // Социология в России / Под ред. В. А. Ядова. – 2-е изд., перераб. и дополн. : [Электронный ресурс] // Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/yadov/index.php.
2. Вебер М. Избранное. Образ общества Избранное. Образ общества [Текст] / М. Вебер / Пер. с нем. Ю. Н. Давыдова – М. : Юрист, 1994. – 704 с. – (Лики культуры).
3. Гавриленко І. М Соціологія освіти [Текст] : [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] / І. М. Гавриленко, О. Л. Скідин. – Київ-Запоріжжя : ЕТТА-ПРЕС, 1998. – 392 с.
4. Дмитриенко В. А. Образование как социальный институт. Тенденции и перспективы развития / В. А. Дмитриенко, Н. А. Люрья. – Красноярск : Изд-во КГУ, 1989. – 185 с.
5. Дюркгейм Э. Социология образования [Электронный ресурс]. / Пер. с фр. : – Режим доступа : <http://www.tisbi.ru/Resource/Lib/literat/durg.htm#Введение>.
6. Зборовский Г. Е. Образование: научные подходы к исследованию [Текст] / Г. Е.Зборовский // Социологические исследования. – Москва, 2000. – № 6. – С. 28–39.
7. Коган Л. Н. Общее и специальное образование как объект социологического исследования [Текст] / Л. Н. Коган // Проблемы общего образования трудящихся промышленных предприятий Урала. – Свердловск, 1969.
8. Константиновский Д. Л. Молодёжь и образование [Текст] / Д. Л. Константиновский, В. Н. Шубкин – М. : Наука, 1977. – 133 с.
9. Лисовский В. Т. Личность студента [Текст] / В. Т. Лисовский, А. В. Дмитриев – Л. : ЛГУ, 1974. – 294 с.
10. Луман Н. Медиа коммуникации = [Gesellschaft der Gesellschaft. II] : [Общество общества. II] /; пер. с нем. А. Глухов и О. Никифоров. – [Науч. изд.]. – Москва : Логос, 2005. – 276 с
11. Мангейм К. Диагноз нашего времени [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.jursites.ru/mangeim_diagnoz_nashego_vreme.html.
12. Маркс К. Немецкая идеология / К. Маркс, Ф. Энгельс ; Избранные сочинения. Т. 2. – М., 1985.
13. Нечаев В. Я. Новые подходы в социологии образования / В. Я. Нечаев // Социологические исследования. – 1999. – № 11. – С. 70–81.
14. Нечаев В. Я. Социология образования [Текст]: учебное пособие / В. Я. Нечаев – М. : Просвещение, 1992. – 237 с.
15. Осипов А. М. Социология образования в России: проблемы и перспективы [Текст] / А. М. Осипов, В. В. Тумалев // Социологические исследования. – Москва, 2004. – № 4. – С. 120–126.
16. Парсонс Т. О социальных системах : [пер. с англ.] / Т. Парсонс ; [под общ. ред. В. Ф. Чесноковой и С. А. Белановского]. – М. : Акад. проект, 2002. – 831 с.
17. Руткевич М. Н. Общественные потребности, система образования, молодежь / М. Н. Руткевич, Л. Я. Рубина. – М. : Политиздат, 1988. – 224 с.
18. Сравнительные исследования образовательных стандартов высшего образования Республики Беларусь, Российской Федерации и Украины: Аналит. докл. / Байденко В. И. (Рук. проекта и науч. ред.). – М. : Рос. новый ун-т. – 2003. – 276 с.
19. Титма М. Х. Выбор профессии как социологическая проблема [Текст] / М. Х.Титма – М. : Знание, 1975.
20. Турченко В. Н. Научно-техническая революция и революция в образовании [Текст] / В. Н. Турченко. – М. : Знание, 1973. – 186 с.
21. Филиппов Ф. Р. Социология образования [Текст] : учебное пособие / Ф. Р. Филиппов М. : Наука, 1980. – 196 с.
22. Фромм Э. Характер и социальный процесс / Э. Фромм // Психология личности. Тексты. – М. : Наука, 1982. – 496 с.

23. Чепак В. В. Інституціональні засади соціології освіти [Текст] / В. В. Чепак. // Ринок праці та зайнятість населення. Науково-виробничий журнал. – Київ : Вид-во ППДСЗУ, 2011. – № 1. – С. 37–41.
24. Чепак В. В. Соціологія освіти у сучасному науковому дискурсі // Соціальна психологія. Науковий журнал. – 2011. – № 4. – С. 36–44.
25. Черноволенко В. Ф. Престиж профессий и проблемы социально-профессиональной ориентации молодёжи [Текст] / В. Ф. Черноволенко, В. А. Оссовский, В. И. Паниотто – К., 1979.
26. Шубкин В. Н. Выбор профессии в условиях коммунистического строительства [Текст] / В. Н. Шубкин // Вопросы философии – Москва, 1964. – № 8. – С. 128–133.
27. Шуклина Е. А. Социология самообразования: предпосылки, методология, методика / Е. А. Шуклина. – Екатеринбург : Изд-во Екатеринбургского пед. ун-та, 1999. – 459 с.
28. Archer, M. Sociology of Educational Systems [Text] // Sociology. The State of Art / Ed. by Boltmore T., Novak S., Sokolovska M. – London, Sage Publications, 1982. – P. 127–178.
29. Archer, Margaret Social Origins of Educational Systems [Text] / Margaret Archer / London, Sage Publications, 1979. – 815 pp.
30. Bourdieu P. Reproduction in education, society and culture [Text] / P. Bourdieu, J. Passeron. – London, Sage Publications, 1977. – 267 pp.
31. Meyer J. The Effects of Education as an Institution/ J. Meyer // The American Journal of Sociology. – 1977. – Vol. 83. – № 1.

Рецензенти: Онищук В. М., д. соц.н., професор;
                      Хижняк Л. М., д.соц.н., професор.

© Чепак В. В., 2012

Дата надходження статті до редколегії 01.10.2012 р.

ЧЕПАК Валентина Василівна – доктор соціологічних наук, доцент кафедри галузевої соціології факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Коло наукових інтересів: соціологія освіти, соціологія організацій.